

подручје

Нашаа Симеуновић

ПРИВИЋЕЊА ЛАЗЕ КОСТИЋА

ПРИВИЋЕЊЕ – ЕКСТАТИЧНИ СУСПРЕТ СА АПСОЛУТОМ

Валери говори о *дочаравању* чија функција није у речима песме, већ у утиску који остаје у читаоцу. Дакле, то је способност песме да делује на читаоца. Ако се, тумачећи песму „Santa Maria della Salute”, позовемо на овај појам, можемо тврдити да припада реткој групи песама чију посебност читалац прво препознаје у утиску који оставља дистинкција у тону у почетку и на крају песме. Вероватно ниједна песма у поезији српског романтизма, или чак у српској поезији уопште, не почиње тако смирено, у молитвено-покајничком тону, да би се завршила потпуном екстазом метафизичког лудила:

*Ојростии, мајко свеїа, ојростии
шїо наших гора њожалих бор
(...)
У рај, у рај, у њезин загрљај!
Све ће се жеље їу да їробуде,
душине жице све да їрогуде,
завићемо свеїске колуїе,
богове силне, камоли људе,
звездама ћемо їомериї їуїе,*

сунцама засӯӣ сељенске с̄ӣуге,
да у све кӯӣе зоре заруге,
да од милине дуси њолуге,
Santa Maria della Salute.¹

Узрок и једној и другој појави треба пронаћи у познатој чињеници да „Santa Maria della Salute” успоставља полемички дијалог у интертекстуалној вези са једном Костићевом ранијом песмом „Дужде се жени”. Он се каје што у почетку није успео да препозна савршенство архитектонске лепоте читавог света. С друге стране, привиђење мртве драге има функцију посредног контакта са Апсолутом. Али, посебно је занимљиво да се у топосу мртве драге препознају, поред највиших атрибута жене као рајског бића, и елементи женског принципа, Вечног женског, Sofie, и коначно, Богородице. Отвара се могућност искупљења за огрешења о сваку врсту идеала. Наслућује се спасење.

Песник *џреће̄ с̄ӣања душе* остварио је свој најсјајнији лирски израз управо у овој песми, која измиче сваком жанровском и временском одређењу. Јединствена и по структури и по значењу, изван времена у коме је настала, изван сваког времена у коме је читана и у коме ће бити читана, ушла је у свевременост својим спознањем да *између лејџӣе и бића нема разлике*.² У отварању трансценденције иманенцији, песник ствара необично сугестивне визуелизације, слике ретке експресивности и рескости:

Звездама ћемо њоме̄ӣӣӣ њӯӣе
сунцама засӯӣ сељенске с̄ӣуге.³

Слика људске душе улива се у акустичку слику васељене и тиме омогућује да се и слика света поново онтологизује. Нема одсутности нити ништавила, постоји само идентитет бића и свеприсутности, који у себи спаја љубав, смрт и време.

Не постоји овде реч *можда* која представља последњу реч људске наде, а карактеристична је за Диса; све што се догађа, догађа се сада, то није оно време које Хајдегер назива *између* ни Берђајевљев *осми дан с̄ӣварања*, ово је чисто над-време, коначни сусрет са Апсолутом; прошлост, садашњост, будућност – то је једно. Апсурд је укинут.

¹ Лаза Костић, *Изабране њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 114.

² Радомир Константиновић, *Биће и језик*, Просвета, Београд, 1983, стр. 142.

³ Лаза Костић, *Изабране њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 114.

Ако у романтичарској поезији постоје свакојаке антитезе, „Santa Maria della Salute” све их у себе прима и превладава. У торжественом тону, кроз полифону структуру, она сједињује све дијаметралне супротности: дух и материју, идеално и реално, невидљиво и видљиво, Субјект и Објект, трансценденцију и иманенцију, средиште и круг, живот и смрт, склад у раскладу и расклад у складу, музику и ћутање, неизрециво и изрециво. Поред тога, лепота као врхунско начело, остварује се кроз вечну динамику, дијалектички укрштај супротности. По први пут, вазнесење лирског субјекта садржи у себи могућност пропасти. Понор се не отвара. Бескрајна вертикала или бескрајни круг који се шири. Вечна позиција *зоре*. Љубав која све покреће. А љубав је Бог.

ПРИВИЂЕЊЕ – МОГУЋНОСТ ОДГОВОРА НА ПИТАЊЕ О ТАЈНИ ЖИВОТА И СМРТИ

За песму „Спомен на Руварца” Милош Црњански је рекао да је сматра *и сад још, за најлепшу песму 19. века свих, европских лијература*.¹ Слично мишљење има и Младен Лесковац, што само говори о густој мрежи структурних и семантичких елемената који ову песму стављају у сам врх, не само опуса Лазе Костића, већ и целе српске поезије.

Почетак асоцира на хронотопе причања и пута карактеристичне за реалистички проседе. Лирско *ја* се, попут јунака из неке приповетке фолклорног реализма, враћа око поноћи из *веселој друшћива*, што је право место (на путу), и право време (поноћ), за деловање натприродних сила. По познатом митско-фолклорном обрасцу, човек је до поноћи сигуран, а од поноћи до зоре под утицајем света нечастивог:

*Уочи Нове Године је било,
накано сам се дома њодоцкан
од вечере, из друшћива весела;
са ближње цркве куинуло је њиррег
њод кључем кад ми шкрину кайија;
на дванаест њ као да беше.*²

У наговештају тајанства, кроз наративну форму, сазнаје се да је присутна потпуна тишина, *ал’ не њишина блаженој санка, већ као њишина око боника њешкој*.³ Прво, време пред Нову годину, Божић, Ускрс

¹ Милош Црњански, *Ињака и коменњари*, Просвета, Београд, 1959, стр. 28.

² Лаза Костић, *Изабране њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 110.

³ Исто, стр. 110.

или неки други празник повезује ову песму са *Фаустом*, „Гавраном” и песмом „Претпразничко вече”. Свим празницима припада сећање на мртве. Због тога постоји веровање да се чудне ствари догађају уочи празника. Тишина, као други моменат, има широки хоризонт асоцијација које упућују на одсуство или недостатак нечега (звуча, речи, разумевања) и, коначно, на одсуство живота и наговештај вечите тишине, односно смрти. Сходно томе, постоји прво визуелни контакт са најавом фантастичног (*као да се миче нешто бело*). Међутим, после делимичне афирмације, враћа се потпуна негација и доследност еуклидовском свету.

Јавља се смех, обрнуто узвишено, оно *јосебно, универзално гледање на свети, које види свети другачије, али не мање битно но озбиљности*.⁴ Смех у овом случају потире фантастику:

*Пријри' се мало, душе,
у штојлој чим се нађем одаји,
уздахнућу једаред за шобом,
ша имам кад – јер ја сам мајичар,
а ши ћеш, као што видиш, бити
за шрагичан моменати најичар.*⁵

Ни у наредним стиховима никако се не допушта да тајанство преплави еуклидовски засновану перцепцију, али одмах, испод тог првог слоја, провирују фантастични моменти (да се повампири стара година, оживели гробови, лубање коштане мртвачке, црна страшила).

Пред лирским субјектом налази се Јеванђеље и Откровење Јованово. Све је у *штимунгу фаустофске ноћи. Костићев поглед управо ша на књигу 18. у којој се шриоведа хваћање Христово, издајиво Пејрово, суђење и разашњање*.⁶ За основну тему ове песме занимљиво је и то што се једино у Јеванђељу по Јовану говори о васкрсењу Лазаревом.

После куцања, у собу улази чудан гост, Коштаник, Руварац Коста. Бизарно – неочекивани карактер његовог спољашњег изгледа отвара могућност да се напакон наруше границе реалног света и то баш усред зимске ноћи у топлој кућној атмосфери, јер је у концепту фантастичног *јосиулиран значај шјаве најириодно, необјашњиво и*

⁴ Михаил Бахтин, *Сиваралашиво Франсоа Раблеа*, Нолит, Београд, 1978, стр. 322.

⁵ Лаза Костић, *Изабране песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 110.

⁶ Миодраг Радовић, *Лаза Костић и шветиска књижевности*, Delta Press, Београд, 1983, стр. 78

демонско̄ у на̄глашено баналној с̄тварност̄и, у свакодневици; дијабол-
личне и необјашњиве околност̄и најча̄јају бачӣ њакав, обичан, свој до-
маћи светӣ.⁷ Сасвим супротно очекиваном, лирски субјект није збуњен,
спремно дочекује госта у шаљивом тону:

*Па о̄икуда њако доцкан, бо̄га̄ици,
зар ӣ ти ноћник, ӣ ти бекрија.*⁸

Већ су многи радови утврђивали сличности ове песме са Поовом
песмом „Гавран”. Зато у вези са овим, неће бити навођено оно што је
сасвим познато, али треба свакако поменути посебан однос према
страху, што представља основну разлику у односу на песму „Гавран”.
Овде нема страха, јер он и не мора бити мерило фантастичног.⁹ Лир-
ски субјект је некако изнад њега, што је непредвиђено и парадоксално,
а то је већ чиста иронија. Александар Блок каже да иронисати значи
*удаљити се: свес̄и коју њодразумева човекова дрӯга, иронична реакци-
ја њреображава њрисӯјност̄и у одсӯјност̄и; она је моћ да се учини неш-
т̄ио дрӯго, да се буде на неком дрӯгом месту, касније, алиус и алиби.*¹⁰

Пред читаоцима је драмска сцена, помало апсурдна: Коштаник и
Површник воде дијалог, али се њихове улоге стално алтернирају.
Вредности иза којих стоје замењују места. Све је изокренуто. Цела си-
туација је иронизована. Мртви Коштаник каже живом Површнику: *Та
да, већ знам ш̄т̄а мислиш; мислиш, умро сам.*¹¹ А живи Површник пи-
та повампиреног Коштаника *има ли њправо Ренан или не?* Коштанику
се метафизика већ огадила (*њај курс већ слушам целу ѓодину*), дошао
је због других ствари, а времена има само до првих петлова (фолклор-
ни и библијски моменат). Уместо да Коштаник, који је стигао из оно-
страности, води рачуна о *званичним њајнама* метафизике и да се
усредреди на дух, то се дешава управо обрнуто: сва чула му се пробуде
(жаром њиш̄љивим ус̄ламп̄ише ш̄уљ̄ине очне му) јер гори од
жеље да сазна шта ради његова љубав. У складу са доследним обр-
тањем, земаљско биће, Површник, у којем, према односу земаљско –
небеско, треба првенствено да се препознају чула, бави се питањима
која могу отворити пут ка трансценденцији. Коштаник тачку ослонца

⁷ Љубиша Јеремић, *Глас из времена*, Бигз, Београд, 1993, стр. 162.

⁸ Лаза Костић, *Изабране њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 112.

⁹ Цветан Тодоров, *Увод у фан̄тас̄тичну књижевност̄и*, Рад, Београд, 1987, стр. 85.

¹⁰ Владимир Јанкелевич, *Иронија*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1989, стр. 21.

¹¹ Лаза Костић, *Изабране њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 112.

тражи са ове стране и налази је у поново изокренутом квалитету односа који му *сервира* пријатељ (*душевна свесћ* *јој сва је његова, а не свесћ* *тјела дође другоме*), а Површник је тражи с оне стране до које може доспети једино ако му овај позајми мало знања.

Инверзија у односима иманенције и трансценденције, тела и душе, ниског и високог, Ероса и Танатоса, патетизације и депатетизације идеалне драге, спроведена је доследно кроз читав дијалог. Уочава се мешање хетерогених елемената, трагичног и комичног, страшног и лакрдијашког, озбиљног и горко-смешног што указује на гротескну визију света. Парадоксално је што се баш у њој крије кључно питање о васкрсењу.

Гротеска, иронија и фантастика чине основну тријаду, која је у тељу немогућности преласка преко границе са које се може доживети само страх пред оностраним ништавилем. У фантастици су искоришћене различите матрице (митске, фолклорне, ониричне). Гротеска врло ретко оставља утеху. *Иронија је свесћ о откривању помоћу кога се аисолутивно, у веома крајком тренутку, остварује и у исти мах себе уништава.*¹² Кроз разарајуће деловање ове тријаде, питање о васкрсењу осуђено је да остане без одговора. Појава Коштаника не даје потврду Површнику да смрт нема последњу реч. Али, поред тога, он је извукао поуку за све оне који се брину о човековој духовној и телесној егзистенцији:

*Алфа је глава, алфа тјо је ум,
почетак свега, душин немар,
што у њој зида будућности сјај;
а омега, јесћ, омега је кук,
срамота, њрбух, лакомоти и блуд,
зидара умног вечни рушируд –
тјо омега је свему, свему крај.*^{13/14}

¹² Владимир Јанкелевич, *Иронија*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1989, стр. 18.

¹³ Лаза Костић, *Изабране њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 114.

¹⁴ Костић у *Осноама лејоине* у *свећу* говори о овом дуализму: *Виктор Иго* у својој књизи *‘Shakespeare’* каже на једном месту, како му се чини да *човечије тјело састављају управо тја два човека, два бића. Та су два човека подељена и слељена дијафрагмом: једноме је глава горе, другоме је доле. Горњи је добар и племенити, а доњи је зао и зрешан, што му се види и тјо змијасћом тјелу, тјо цревима. Та два човека, духоћа и њробавна обласћ, у вечитој су борби.* (М. Радовић, *Лаза Костић и свејска књижевност*, Delta Press, Београд, 1983, стр. 221.)

Било би веома површно говорити о разарајућем принципу ироније који нас увек чува од разочарења, а не видети да су егзистенцијални и онтолошки страх заклоњени овом мудро изјавом о укрштању супротности, који је у самој основи људског и васељенског живота.

Међутим, на једном општијем, на плану поетике, најјасније је баш у овој песми исказана чувена романтичарска иронија која *служи ђеснику за ђо да се не ђода илузији власђиђођ сна, да одржи ђођребну дисђианцу*.¹⁵

Пошто поезија увек покушава да успостави један ирационалан контакт са Апсолутом, она је та која *романтичарскођ ђесника сђиално ђони да ђониђиђава своје емфатиђне узлеђе једном ироничном, супериорном свеђђу*,¹⁶ да не би са висине коначно пао у понор у којем занос сасвим умире.

И на крају, прецизније речено, ова песма говори о перманентном смењивању негације и афирмације идеала. Једина потврда идеала налази се у његовом порицању. А идеал је залог сваке уметности.

---

¹⁵ Сретен Марић, *Гласници ађокалиђсе*, Нолит, Београд, 1968, стр. 12.

¹⁶ Драгиђа Живковић, *Лаза Косђић – модерни ђесник*, Београд, 1980, стр. 139.